

Л. ДРОТВИНАС

К ВОПРОСУ О СВЯЗИ ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ И УСЛОВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В ДРЕВНЕЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

В древнелитовских памятниках постпозитивная частица *gu* „ли“ употребляется главным образом в вопросительном значении (подобно русской вопросительной частице *ли*)¹. Напр.:

/.../ *praklaufęs ij teipaięę po tris kartus. Pętre miligu (ar myli — „любишь ли“)* mane/.../ DP 414. Nes kažę didiafnis yra *taffaigu (ar tasai „тот ли“)* kurfai vęę kkomios fedį, *argu („или“)* kurfai tarnauia? DP 495.

В Постилле М. Даукши найдены конструкции, где (при формах настоящего времени от глагола *noręti* „хотеть“) частица *gu* выполняет функцию условного союза *jei*²; причем в таких случаях возможны оттенки и вопросительного значения. Напр. (рядом даются польские аналогии из Постиллы Я. Вуйка):

In summa, *nórimegu (jei norime — „если хотим“)* gerái prižórpóstitis ant atėiimo Wießpatiės fáwo: tad fergekimeš wifsókie atfkiłumo /.../ 375. In summa, *chcemyli się dobrze nágotowác ná przybćie Páná swego: tedy naprzod strzeżmy się wßelkiego kácerstwá /.../ 370(2). Rûpinkifię kiekwiėnas ant' wiso apė ta dúbios sweikáta, ir apė bitą małonę io nórigu (jei nori „если хочешь“)* potam' ißkák't' garbėsp giwátos amžinós. 371. Stárayęę się káždy náde wßytko o to dußne zdrowie, á o tę láfkę iego: *chceßli ná potym dostápić chwały żywotá wiecznego 366(2). Sęę girdi ráißkiei, ká tuř weikt' tas' kuris ártimá pažeide, nórigu (jei nori „если хочет“)* idánt' iam' W. Diėwas atłaißtų káltę ámžino nužúdimu /.../ 296.

¹ См. А. Bezenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877, 262; Е. Hermann, Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze, Jena, 1912, 11, 24, 44 сл.; его же, Litauische Studien (Eine historische Untersuchung schwachbetonter Wörter im Litauischen), Berlin, 1926, 171 сл., 246 сл.; А. Leskien, Litauische Partikeln und Konjunktionen, IF XIV (1903) 98. В современном литовском языке, как указывает в своей канд. диссертации В. Лабутис (V. Labutis, Dabartinės lietuvių kalbos daletytės, Vilnius, 1964, 45–47), компонент *-gu* сохранился только в частицах *argu*, *begu* и союзах *jeigu*, *negu*.

² Э. Германн приводит один пример употребления частицы *gu* в условном значении с глаголом *prašyti* „просить“ : *praßisimegu — wenn bitten* (его же, *Litauische Studien*, 181).

Tu glybuß iáwnie: so ma czynić, ten ktory bliźniego obrážíł, *chceli* áby mu Pan Bog odpušćił winę wiecznego potępienia... 293(1).

С другой стороны, наблюдаются случаи употребления условного союза *jei* в функциях вопросительно-разделительной частицы (союза) *gu*, *argu* „ли, или“.

В вопросительно-разделительном значении союз *jei* употребляется, наряду с союзом *argu*. Оба союза употребляются препозитивно как абсолютные синонимы (*jei* = *argu* – „ли, или“); причем с первым компонентом разделительной конструкции выступает союз *jei*, с остальными – *argu*.

Примеры из Постиллы Даукши и их польские соответствия:

Kad tad tarifsime? arbá kam nūdžiu atłaidimá prirabinét' turime. *Jei* intikéimui, *argu* meilai, *argu* gailėjimo dąrimui 481. Coż tedy rzeczymy? ábo komu grzechom odpušczenie przypisowác mamy? *iefli* wierze, *czyli* miłóšći, *czyli* pokućie? 485(2). Jr cze praáu dabókis kiekwiénas žmógau krikščionie, kop tésias wifos dūmos, wifsi weikalai ir rūpesci tawi: *iei* top idánt Diéwui tarnáutumbei, idánt pilditumbei wáłá ir isákimá io: *argu* idánt turetumbei penigus, idánt prałobtumbei: idánt turétumbéi ápstá wiffo: ir žótag' pažisi *iei* Diéwui, *argu* penigamus tarnáuii 331. A tu probę obácž káždy człowieczce Chrzešćijánki, ku czemu się ściaǵáią wBytkie myšći, wBytkie spráwy y stáránia twoie: *iefli* k temu ábyś Bogu służył, ábyś pełnił wołá y rofkazánia iego: *czyli* ábyś miał pieniądze, ábyś się zбоgácił, ábyś niedoftátku żadnego nie ćierpiał: á wnet vznaß *iefli* Bogu, *czyli* pieniądžom służyß 328(1). Atadúk' fkáiczju tiiúnawimo táwo. Jžg gero dwáßbko ant ko ápręžei dumá, atminimá, mókfłá /.../ *Jei* daǵuiéump' ir ižgânimo dáiktump': *argu* ant' wílu, fáłbú, ant átfkaluniu ir ant' igawimo ártimo sawo 307. Odday liczbę włodowánia twego: z dobrá duchownego: ná coś obracał rozum, pámieć, naukę? /.../ *iefli* ku niebieskim á zbáwiennym rzeczam: *czyli* ná fałße, ná zdrády, ná odščzerieństwá, á ná obukánie bliźniego swoiego? 304(2).

Будучи одиночным, союз *jei* нередко употребляется в вопросительном значении в конструкциях с прямым или косвенным вопросом. Напр.:

/.../ atfakidamas Jêfus, táre mókitump' zókoné, ir Pharifeußump, biłódamas, *iei* dêra („*подобает ли*“) subatoie gíditi? 338. A Jezus odpowiedziawBy, rzekł do zakonnych Doktorow y Pháryzeußow, mowiac: Godžili się w Bábát vždráwiác? 334. Dábar pakłautú kas: *Jei* nêdera („*не подобает ли*“) niékad begt piémeni: kadağ tay yrá samdinikas kuris bêga ir praftóie áwis? Atfakáu, ioğ nêdera pabêgt piemeni, *iei* („*если бы*“) per pabégimá sáwá turêtu práftót awis /.../ 209. Ješčzeby spytał kto: *Jefli* się nigdy nie godži vćiekáč páfteržowi: gdyż to iest naięmnik, ktory vćieka á opuščza owce? Odpowiadam, iž się nie godži vćiekáč páfteržowi, *gdyby* przez vćiecžkę swá miał opuščić owce /.../ 209(1). O Piłôtas ižgirdęs apé Ga-

liléa, kláufeš *iei* butú êffas žmogus Galileiškis 164. A Piłat vřlyřawřy o Gálileiey: pytał *iesliby* był człowiek Gálileyřki? 165. Taffái drařfei iéio Piłótoř ir prábe idant nuimtú kúna Jéřaus. O Piłótas řtebéoš iéi būtú iau effas numireř 179. Ten śmieie wředł do Piłatá, y prořil áby řdiał ćiało Jeřufowe. A Piłat džiwowáł řię *iesliby* iuř vmárl 182.

В случаях, когда союз *jei* употребляется с придаточными изъяснительными (дополнительными) предложениями, возможны оттенки вопросительно-условного значения:

O kiti bilóio pałukékite wêiřdékime *iéi* atéis („*придет ли*“) Helióřius, idant ii iřgélbetú 173. /.../ á drudży mowili, pocřkayćie, pátrřaumu *iesli* prżyidzie Heliář áby go wýbáwił 177. Jr kad iie teip' butú atřilike, ká řinót' *iei* iřg ių kurie ne butú pařkandinti 420. A gdyby oni byli ták řořtáli; coř wiedzיעć *iesliby* ř nich ktorży nie byli potępieni? 413(2). Neřřa ne dowanai mus Jónas S. graudina, idant' ne wiřřókei dwařei tikétumbim', bet' probawótumbiriń dwařes, *iéi* iřg Diewo butú fancžios 218. Abowiem nie dármo nas Jan řwięty vpomina, ábyřmy nie káždemu duchowi wierżyli, ále probowáli duchow, *iesliře* ř Bogá řá 218(1). Angelas tad mûřú, wiřřá ká tiektaí cę ant' to pařáulo giáro ir řwętabliwo dárę eřmé, tęnái paródis: *iei* búwome nufiřeminufeis, *iei* kátrúmis, *iei* brúkanais, *iei* miełabirdingáis, *iei* brólu miłétoieis, *iei* pakłufnúmis, apé tatai lúdis 523. Anyoł tedy nář, cořmy iedno tu ná řwiećie pobořnie y řwiętobliwie cżynili, tám ná plác wynieřie: *iesliřmy* byli pokornymi, *iesli* ćierpliwyymi, *iesli* tręęřwimi, *iesli* miłóřiernymi, *iesli* bráćiey miłóřnikámi, *iesli* pořłubnyymi: będęie o tym řwiádczył 534(2).

Таким образом, факты смешения функций вопросительной частицы *gi* и условного союза *jei* свидетельствуют о близости и связи категорий вопроса и условности.

Подавляющее большинство полных соответствий в польском языке служит доказательством наличия аналогичного явления и в древнепольском языке; однако это не лишает возможности нас говорить о самобытности рассмотренных пережиточных конструкций древнелитовского языка³, так как аналогичное явление известно и в других языках⁴, кроме того, смешение условного и вопросительного значений наблюдается некоторым образом и в современном литовском языке.

³ Подобные факты, возможно, имеются не только в Постилле М. Даукши, но и в некоторых других древнелитовских памятниках, также в диалектах.

⁴ В русском языкознании по данному вопросу см. Лавров Б. В., Условные и уступительные предложения в древнерусском языке (Издательство Академии Наук СССР), Москва-Ленинград, 1941; Плотникова В. А., К вопросу об образовании союза *если* в русском языке, — Труды Института Языкознания, V, Москва, 1954.

Ср. редкое употребление союза *jei* в современном литовском языке (близком к разговорной или диалектной речи) в значениях, близких к рассмотренным (в вопросительном, вопросительно-условном):

(Kudlikis) (turėdamas stikliuką, juokdamas) Motyn! saugokis! – (Kudlikienė) *Jeį neravodys* („не повредит ли“) tau arielka?⁵ (Nastė) Pamatysi, *jeį* šį vakarą *neateis* („не придет ли“), tik nežinau katras!.. (Žemaitė, 142). Norint cikiva ir kitų klausikiva, *jeį ne taip* („не так ли“), atsiteistų kiekvienas⁶.

Ср. также употребление союза *jeį* в диалектах в разделительном значении („или... либо...“, „то... то...“):

Jeį didžiają, jeį mažąją – reik leisti vieną į mokyklą Šts; *Jeį aguonas, jeį kanapius malēm malekliuose* Ggr; Tas mūsų katinas dideliai yra poniškas: *jeį* jis ant stalo sėdi, *jeį* jis ant laikraščiais, *jeį* lovoje Plt⁷; Blezdingų vėjai pučia *jeį* 3 dienas prieš šv. Jurgį, *jeį* 3 d. po šv. Jurgio, su tais vėjais parlekia Blezdingos Šts⁸.

DĖL KLAUSIAMŪJŲ IR SĄLYGOS KONSTRUKCIJŲ RYŠIO SENUOSIUOSE LIETUVIŲ RAŠTUOSE

Reziუმė

Senųjų lietuvių kalbos raštų faktai rodo, kad postpozicinė dalelytė *gu*, be klausiamosios ar skiriamosios reikšmės, kartais atlieka sąlygos jungtuko funkciją (*norigu – jeį nori*).

Taip pat ir sąlygos jungtukas *jeį* gali būti vartojamas skiriamąja arba klausiamąja reikšmėmis (*jeį – argu, ar*). Minimą jungtuko *jeį* reikšmę rodo ir kai kurie lietuvių kalbos tarmių faktai.

⁵ Žemaitės Raštai, III, A. Bulotos leidimas, Kaunas – Marijampolė, 1927, 50.

⁶ S. Daukantas, Žemaičių pasakos, Vilnius, 1955, 31.

⁷ Примеры цитируются из: Lietuvių kalbos žodynas, IV, Vilnius, 335.

⁸ Пример взят из картотеки словаря литовского языка Академии Наук Литовской ССР.